

Annona Nova

2009

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2010

Köszönjük a tanulmányokat lektoráló oktatók és kutatók lelkiismeretes munkáját.

A kötet megjelenését támogatta:

PTE EHÖK

Pécsi Bölcsész

ISSN: 2061-4926

Felelős kiadó: Bagi Zsolt

Felelős szerkesztők: Vörös Dóra, Major Zoltán, Vörös Zoltán

Borítóterv: Vörös Dóra, Glied Viktor

Borítófotó: Bakos Brigitta

© A szerzők, 2009

© A szerkesztők, 2009

Minden jog fenntartva.

Tartalom

<i>Bagi Zsolt</i> Előszó	7
Theoria – Megismerés és tudás	
<i>Forgács Gábor</i> Konvenció és anti-konvencionalizmus: Davidson értelmezés-elmélete	11
<i>Szendrő Júlia Eszter</i> A szükségszerűség fogalma Wittgensteinnél	35
<i>Rohácsi Dávid</i> A különböző társadalmak közötti morális ellentétek anti-realista -konstruktivista magyarázata	51
Praxis – Társadalom és művészet	
<i>Erdős Zoltán</i> Kapitalizmus és etika a modernitás kultúrájában	73
<i>Galambos Attila</i> A globalizáció okozta problémák iránti érzékenyítés fogalmának pedagógiai vizsgálata	85
<i>Gyöngyösi Katalin</i> Többnyelvűség ma, holnap. Svájci nyelvpolitika a XXI. század fordulóján	121
<i>Horváth Norbert</i> A Csernobil jelenség 23 évvel a katasztrófa után	157
<i>Szigeti Eszter</i> „Bela Lugosi’s Dead”	173
Hermeneia – Értelmezés és megértés	
<i>Makk Krisztina</i> A művészet léte vagy a lét művészete? – Heidegger művészetfelfogása	193

Major Zoltán	
A „blaxploitation” film: afroamerikai identitás filmen az 1970-es években, a műfaj társadalmi-filmtörténeti előzményei és hatása	215
Mateisz Martin	
Temetővirágok avagy a zombifilm története és társadalomkritikai kontextusai	249
Garami András	
Mitikus idő és mitikus szövegek fantasy regényekben	281
Somfai Katalin	
A Szkhárosi Horvát András műveiben megjelenő szentkultusról	297
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjainak OTDK-n és KTDK-n elért helyezései, különdíjai	313

Konvenció és anti-konvencionalizmus: Davidson értelmezés-elmélete

KÉSZÍTETTE: FORGÁCS GÁBOR

Konvenció alatt általában a nyelvészek és a filozófusok hasonló dolgot értenek. A konvenció feltételezett vagy általánosan elfogadott nyelvi normák, szabályok egy olyan halmaza, amelyhez minden, a beszédaktusban résztvevő tartja magát, és ennek figyelembe vételével járul hozzá a beszélgetéshez.¹ Ennek értelmében kell lennie valamilyen szabályrendszernek, amelyhez mindenki alkalmazkodik. Ezt általában valamilyen nyelvi struktúrához való alkalmazkodással magyarázzák. Létezik egy közös nyelvi struktúra, és a beszélők a szavaik és mondataik jelentését a közös nyelvi struktúrára való hivatkozással adják át egymásnak.² Amikor egy nyelvet tanulunk meg, akkor gyakorlatilag az adott nyelv nyelvi struktúráját, szintaktikai, szemantikai sajátosságait tanuljuk meg.

Davidson elmélete az ilyen típusú elgondolásokat igyekszik kikezdeni. Elmélete szerint nem közös nyelvi struktúrára való hivatkozással érjük el beszédaktusaink sikerességét. Ezt még fokozza, ugyanis véleménye szerint nem létezik nyelv sem, abban az értelemben, ahogyan azt a filozófusok és a nyelvészek feltételezték. Davidson anti-konvencionalizmusa az ellen irányul, hogy nincs szükség konvencióra annak érdekében, hogy sikeres nyelvi kommunikációt hajthassunk végre. Davidson kritikájának három forrása van³:

- Új szavak: képesek vagyunk arra, hogy új szavak jelentését sajátítsuk el, képesek vagyunk azok jelentését a kontextusból meghatározni. Erre remek példa egy egynyelvű szótár, amelyik igyekszik a legpontosabban körülírni az adott szót. Ha ezt elfogadjuk, akkor nem gondolhatjuk azt, hogy mindenki fejében ugyanazok a jelentések (szavak) lennének.
- Malapropizmusok: a malapropizmus egy olyan rossz nyelvhasználathoz köthető, ahol a beszélő szándékának megfelelően értelmezi a kommunikatív szándékot a hallgató, annak ellenére, hogy a beszélő a használt szónak nem a megfelelő jelentést tulajdonítja.

---

¹ Stanford Encyclopedia of Philosophy szócikk

² Vö Davidson, D. (2005b) p 116

³ Vö Davidson, D. (2005b) p 115

- Dialektusok/beszédhibák/elírások: képesek vagyunk arra, hogy megfelelően értelmezzük azokat a beszélőket is, akik nem tudják úgy mondani vagy leírni a szavakat, ahogyan azok a konvencióban szerepelnek.

Davidson konklúziója tehát az, hogy nem kell semmilyen közös gondolkozási rendszerrel (shared way of thinking) rendelkezni ahhoz, hogy sikeres legyen a kommunikáció. Egyedül az a fontos, hogy a beszélőt a szándékának megfelelően értelmezzék.

A következőkben Davidson jelentésre vonatkozó elméletét igyekszem ismertetni.

Davidson elgondolása szerint, amelyet a fenti kételyei is alátámasztanak, nem lehetséges a jelentéseket valamilyen szilárd, előzetesen elfogadott és elsajátított szemantikai és szintaktikai rendszerre való hivatkozással megadni. A standard jelentés helyét a szándékolt jelentés veszi át. Az első jelentés az, amelyik elsőként jelentkezik az értelmezés sorrendjében, a beszélő szándékain keresztül. Amit a beszélő tud, mindenképpen kell, hogy korrespondáljon valamivel, amit a hallgatóság is tud, ellenkező esetben nem lehetséges megértés. Ha a beszélőt megértették, akkor a kommunikatív szándékának megfelelően értelmezte a hallgatósága. Grice erre azt a koncepciót adja, hogy a beszélő és a hallgató osztozik egy elméletben. Ez ebben a megfogalmazásban nem elfogadható, ugyanis problémás lesz bizonyos szavak jelentésének meghatározása. Az elsődleges jelentésekkel kapcsolatban három alapelvet kell elkülönítenünk:⁴

1. az elsődleges jelentés szisztematikus: a megnyilatkozások jelentései közt valamilyen szisztematikus relációnak kell lennie.
2. az elsődleges jelentés megosztott: a sikeres kommunikáció érdekében a beszélőnek és a hallgatónak osztoznia kell az értelmezés módszerén
3. az elsődleges jelentést valamilyen szabályszerűségek illetve konvenciók határozzák meg: a szisztematikus jelentéseket előzőleg tanulják meg a beszédaktusban résztvevők, és mindez jellegét tekintve konvencionális.

Davidson leginkább az utolsó elgondolással nem ért egyet, viszont a másik két alapelvet sem hagyja érintetlenül. Az első elv kiemelt problémája az, hogy egyetlen elmélet sem rendelkezhet végtelen alappal, és mindenképpen rekurzívnak kell lennie. Dummett megjegyzése a rekurzivitáshoz az, hogy a rekurzív jelen esetben pusztán azt jelenti, hogy induktívan elsajátított.⁵

⁴ Vö Davidson, D. (2005a): p. 93

⁵ Dummett, M. (1986). 469

Nem gondolhatjuk azt tehát, hogy a beszélő még a beszédaktus előtt rendelkezik az összes szó szemantikai funkciójával, ez ugyanis ellentétes azal, hogy az elméletnek egy véges alappal kell rendelkeznie.

Mivel a második elmélet nem követeli meg, hogy a beszélő és a hallgató ugyanazt a nyelvet beszéljék, ezért nem kell semmilyen előre megtanult nyelvi rendszerben osztozniuk, elég, ha a beszélő és a hallgatóság azt érti a szavakon, amelyek megegyeznek a beszélő szándékával. Nem szükséges több feltétel a jelentések megosztottságához.

A harmadik tétel tárgyalása egy előzetes megfontolást igényel, a malapropizmusokét. Malapropizmuson egy olyan értelmezett szót értünk, ahol a hallgató tudja a szándékozott jelentést, viszont nem bizonyos a szó konkrét jelentéséről. A hallgató tehát tud a beszélő szándékozott jelentéséről, viszont nem tudja a szó jelentését. A hallgató felismeri, hogy ebben az esetben nem lehet semmilyen standard értelmezésről szó, amely jelentést a beszélő szándékozik jelenteni, az nem azonosítható be konvencionális használatok segítségével. Davidson ezzel a példával bizonyítja, hogy nem szükséges semmilyen szilárd, előzetesen elsajátított nyelvi struktúra a sikeres megértéshez.⁶ Elégséges tehát az, ahogyan módosította a második tézist: elég, ha a hallgató és a beszélő a beszélő által szándékozott jelentést érti a szavakon.

Donnellan kritizálja Davidson; szerinte ugyanis egy ilyen, a beszélő szándékára hivatkozó interpretáció-elmélettel Dingidungi⁷ jelentéselméletéhez jutunk. „Ha én használok egy szót - mondta Dingidungi megrovó hangsúllyal -, akkor az azt jelenti, amit én akarok, sem többet, sem kevesebbet!”⁸ Bármelyik szó jelentését szabadon választhatja meg a beszélő, jelen esetben Dingidungi, minden esetben azt jelent, amit éppenséggel akar. Davidson állítása viszont az, hogy kell valamilyen megegyezés ahhoz, hogy sikeres kommunikációhoz juthassunk. A beszélő szándékai kapcsolódnak az elvárásaihoz. Elvárja a hallgatótól, hogy úgy értelmezze a megnyilatkozásait, ahogy azt ő szándékozza. Kontrafaktuális formában: nem szándékozhat valamit jelenteni, hacsak nem hiszi azt, hogy a hallgatója úgy fogja értelmezni őt, ahogy azt szándékozza.⁹ Ezt a kontrafaktuálist (Grice-i körforgás) később igyekszik Dummett is kihasználni, véleményem szerint kevés sikerrel.

⁶ Davidson, D. (2005a) p. 90

⁷ Angolul Humpty-Dumpty

⁸ Alice Tükörországban

⁹ Davidson, D. (2005a) p. 97

Dingidungi problémája az, hogy a szavai a beszédaktus közben jelentést változtatnak, viszont Davidson értelmezésméletében a szavak jelentései nem változnak meg. Elemezzük a következő mondatot: 'Smith gyilkosa egy állat.'¹⁰ A mondat elsődleges értelme az, hogy Smith-t tényleg valamilyen ragadozó állat ölte meg. Elgondolható viszont egy olyan értelmezés is, amelyben Smith-t valaki olyan kiemelt kegyetlenséggel ölte meg, hogy nem tudunk rá más leírást adni, csak azt, hogy egy 'állat'. A mondatot viszont tudjuk akkor is értelmezni, ha a gyilkosságot történetesen nem egy állat követte el, hanem egy ember. Így a mondatunk igazságértéke hamis lesz, viszont a másodlagos értelmezése igaz. Az ironia és a metafora esetében teszünk igaz állításokat olyan mondatokkal, amelyek igazságértéke hamis. Az értelmező tehát rendelkezik valamilyen elmélettel, amelyet igazít a beszélő jelentéshez.

Davidson problémája a következő: azok az emberek, akik rendelkeznek egy nyelvvel, hogyan alkalmazzák a képességeiket a tényleges értelmezési helyzetekben? A hallgatónak az alkalomhoz igazodva kell értelmeznie a megnyilatkozást, amíg a beszélőnek úgy kell beszélnie, hogy szándékozik megértetni magát, és a hallgató értelmezni fogja. Davidson ennek érdekében két fajta elméletet vezet be, mindegyik számára. A hallgató számára az előzetes (prior) elmélet azt fejezi ki, hogyan fel van előre készülve az értelmezésre, a lefolyásbeli (passing) elmélet pedig azt, hogy ténylegesen hogyan értelmezi a megnyilatkozást. A beszélő számára a két elmélet a következő:¹¹ az előzetes (prior) elmélet az, amit a beszélő hisz, hogy a hallgató előzetes elmélete, a lefolyásbeli (passing) elmélet pedig az, amelyet szándékozik, hogy a hallgató használja.

A lefolyásbeli (passing) elmélet tehát nemcsak a nyelvi kompetenciát tartalmazza, hanem minden egyes sikeres értelmezését valamely másik szónak vagy kifejezésnek. Ez az elmélet tehát mindig a beszédhelyezethez alkalmazkodik, és részévé tesz minden egyes egyéb használatot is. Bármely deviáns használatban megegyeznek, és ezt mind a hallgató, mind a beszélő felveszi az elméletébe. Ha a beszélő és a hallgató még soha nem találkoztak, akkor aszerint fogják értelmezni a beszédet, amit standard értelmezésnek gondolnak.

Itt azt az ellenvetést hozhatjuk fel Davidson elmélete ellen, hogy az előzetes és a lefolyási elméletek egymástól elkülönítése azt eredményezi,

¹⁰ Davidson, D. (2005a) p.98

¹¹ Davidson, D. (2005a) p. 101

hogy minden egyes deviáns használatot egyeztetni kell a beszédaktusban, és azok nem kerülhetnek be az előzetes elméletbe, hiszen ez az elmélet alkotja a nyelvi kompetenciát.¹² Itt egy fontos félreértelmezésre kell felhívni a figyelmet. Davidson elveti azt az elgondolást, amely szerint létezne valamilyen szilárd struktúra, amelyet nyelvnek lehetne nevezni. Az előzetes elmélet tehát változhat az idők során, ahogy mi is képesek vagyunk megtanulni akár több nyelvet is, vagy éppenséggel egyre szofisztikáltabban tudunk beszélni. Az elméletet inkább úgy kéne felfogni, mint ahogyan azt Dummett teszi.¹³ Értelmezése szerint a két elmélet megfeleltethető egy rövid- és egy hosszútávú elméletnek. Az előzetes elmélet a hosszútávú, míg a lefolyási elmélet egy rövidtávú elmélet. A fenti ellenvetést azzal oldja fel, hogy a rövidtávú elméletek összessége adja meg a hosszútávú elméletet. Így az egyes használatok, és az azt követő értelmezések adják a rövidtávú elméletet, a használatok és értelmezések összessége pedig egy hosszútávú elméletet fog eredményezni.

Dummett viszont a fenti értelmezést kihasználva a következő ellenvetést teszi: képzeljünk el egy hallgatózó embert, aki kihallgatja beszélőnk és hallgatónk párbeszédét.¹⁴ A beszélő és a hallgató szerepe felcserélhető, ugyanis mind a ketten részt vesznek a párbeszédben. Mivel a beszélő előzetes elmélete, a hallgató elméletéről szól és a hallgató előzetes elmélete a beszélő elméletéről szól, ezért a két elmélet folyamatos egymásra hivatkozásával végtelen regresszusba juthatunk. Ezt a regresszust Dummett szerint egy olyan jelentés elmélettel lehet feloldani, amelyik a kifejezések tartalmának elmélete¹⁵, tehát egy olyan szemantikai jelentéselmélet, amelyet Davidson elutasított. Ezt a kérdést később, a *Social Aspect of Language*¹⁶ című cikkében igyekszik tisztázni. Elméletében a nyelv egy merevebb felfogása nem kaphat semmilyen szerepet, ugyanis egy ilyen elmélet nem képes megfelelni egyszerre a következőknek: feleljen meg az elméleti elvárásoknak (legyen rekurzív és véges), illetve legyen képes magyarázatot adni arra, hogy beszélő és hallgató miben osztoznak. Tehát képtelen leírni azt a képességet, amelyben beszélő és hallgató osztoznak, és amelyik megfelel az értelmezés számára.

¹² Dummett, M. (1986) p. 462

¹³ Dummett, M. (1986) p. 460

¹⁴ Dummett, M. (1986) p. 467

¹⁵ Dummett, M. (1986) p. 467

¹⁶ Dummett, M. (1986) p. 467

Egy szigorú nyelvi értelmezési rendszer, mint amelyet Dummett is igyekszik szorgalmazni, nem tudja megállni a helyét. Egyrészt, mivel egy általános szerkezet képtelen megadni egyes szavak használatát; túl általános ahhoz, hogy ki tudjon térni a részletekre. Másrészt viszont egy kielégítő nyelvi rendszert azonnal hiteltelenné tehet egyetlen malapropizmus is. Egyedül egyetlen dologban osztozhat beszélő és hallgató, mégpedig a lefolyási elméletben. Ez az egyedüli az, amelyik megfelel a fenti kihívásoknak, képes magyarázni a megértést anélkül, hogy belegabalyodna a malapropizmusok által okozott problémába.

DUMMETT KRITIKÁJA

Dummett kiindulópontja a hétköznapi nyelv: a szavak jelentése a hétköznapi nyelvben¹⁷, valamint beszélő jelentés a hétköznapi nyelvben. Ezen fogalmak jelentését Davidson sem tagadhatja, ugyanis az ő elmélete is egy hétköznapi nyelven fogalmazódik meg. A hétköznapi nyelvnek valamilyen kapcsolatban kell lennie az előzetes és lefolyási elméletekkel, ugyanis a hétköznapi nyelv használata az, amelyik meghatározza az egyes szavak általában vett használatát, és különbséget tesz a szavak egyedi esetekben történő használatától. Dummett Davidson fogalmait ennek megfelelően alakítja át.¹⁸ Az előzetes elmélet, amely a szavak általában vett értelmét adja meg, a hosszú távú elmélet nevet kapja. Az általában vett értelmezések mellett ez az elmélet tartalmazza az előzetes elvárásokat is, tehát azt, hogy a beszélő a szavakat az általános értelmükben fogja használni. A lefolyási elmélet pedig a rövid távú elmélet nevet kapja, ugyanis ebbe az elméletbe tartoznak a konkrét beszédaktusba tartozó jelentésbeli eltérések. A rövid távú elmélet úgy fogható fel legegyszerűbben, hogy az adott beszédaktusban elhangzott összes mondat T-mondatát tartalmazza. Ezek később bekerülnek a hosszútávú elméletbe, így határozva meg a későbbi elvárásokat a beszédaktusokra vonatkozóan. Még az átalakított elmélet is képes tehát arra, hogy magyarázza a beszéd elemeinek változását, a nyelvhasználati közösségek (pl. szleng) kialakulását, amelyre a Davidson által kritizált elmélet nem képes.

Ennek ellenére Dummett, érveivel mégis inkább egy merevebb elméletet igyekszik alátámasztani. Kritizálja Davidsont, hogy semmilyen jelentőséget nem tulajdonít a hétköznapi nyelvnek, és így elveszti a kommunikáció lehetőségét is. Ez teszi lehetővé Dummettnek, hogy számára előnyösen alakítsa

¹⁷ Dummett, M. (1986) p. 461

¹⁸ Dummett, M. (1986) p. 460

át a davidsoni kettős értelmezési elméletet.¹⁹ Mivel Davidson a nyelvet azonosítja az idiolektussal²⁰, azzal a nyelvvel, amit egyes nyelvhasználók használnak egymás közt, ezért lehetséges a hosszútávú elméletet úgy felfogni, mint rövidtávú elmélet, egyes használatokra vonatkozó rengeteg szabály összességét. Ez teszi lehetővé Dummettnek, hogy a fentebb már említett hallgatózó példáján keresztül igyekezzen cáfolni Davidson elméletét. Mivel a nyelv, a jelentés elmélete és a nyelvet beszélő aktuális nyelvhasználata között nincs különbség, ezért a Grice-i körforgásra való hivatkozás problémákkal néz szembe.

A hallgatózó azért lesz képtelen megadni a beszélő és a hallgató elméletét, mivel ha ők folyamatosan egymás elméletére hivatkoznak, akkor nincs egyetlen kezdeti hivatkozási alap, amely adott mind a hallgató, mind a beszélő számára. Így a beszélő arra hivatkozik, amit a hallgató hisz, hogy a beszélő hisz, és így tovább. Egy ilyen folyamatos egymásra hivatkozás végtelen regresszushoz vezet Dummett szerint. Egy másodlagos szintű elmélet nem lehet nyelvi elmélet, kell lennie valamilyen megelőző elméletnek. Egy ilyen helyzetet csak úgy lehetünk képesek magyarázni, ha egy másik, szilárd jelentéselméletet vezetünk be, amelyik mind a két beszélő számára elérhető.

Fontosnak tartom itt megjegyezni, hogy Davidson védekezhet a példa ellen. Két ember, akik nem találkoztak még egymással, olyan módon beszélnek egymással, amelyet általánosnak gondolnak.²¹ Annak ellenére, hogy Davidson ezt nem fejti ki részletesen a korábbi cikkeiben, mégis alapot adhatnak Dummett példájának cáfolására. A hallgatózónak ugyanis adott a tények egy bizonyos állása, amelyek nincsenek semmilyen kapcsolatban a nyelvvel. Amit Davidson mond az egymást eddig még nem látott emberekkel, gyakorlatilag felfogható a tények egy bizonyos állásának a tudásaként. Tehát mind a beszélő, mind a hallgató úgy van jelen a beszédaktusban, mint akik számára adott, hogy még nem látták egymást. Így egy olyan jelentéselméletet fognak alkalmazni a beszélgetés során, amelyet előzőleg sajátítottak el (előzetes elmélet). Ezt fogják majd később hozzá alakítani, konvergáltatni egymás elméleteihez, (lefolyási elmélet) és képesek egymás megértésének elérésére. Ezt az ellenvetést Davidson *Radical Interpretation* című cikkével megerősíti, amelyről később még részletesebben szölok.

¹⁹ Dummett, M. (1986) p. 467

²⁰ Dummett, M. (1986) p. 461

²¹ Davidson, D. (2005a) p. 103

A hallgatózónak is elérhető tények egy bizonyos állása, amelynek megfelelően igyekeznek majd értelmezni az egyes résztvevők kommunikatív szándékait, amelynek fényében már képes lehet arra, hogy megalkosson egy részleges értelmezést a lefolyó beszédaktusról. Az értelmezése természetesen nem lehet tökéletes, amelyet bizonyít a sok hétköznapi probléma, amely a hallgatózók félreértelmzéséből ered.

Dummett a probléma kikerülésének ilyen magyarázatát nem veszi figyelembe, hanem egyből saját elméletét igyekezni javasolni, amely a nyelv egy másfajta felfogásával könnyedén magyarázatot adhat a fenti problémára. Elgondolása szerint ugyanis meg kell különböztetni három szintet.²² Az első szint a nyelv szintje, amely a kommunikatív beszédnek egy meglévő mintázata. A második szint a jelentések elmélete, amely a kifejezések tartalmának elmélete. Végül a másodlagos rendű elmélet, amely a tényleges értelmezéseket tartalmazza. Davidson elméletét véleményem szerint nem írhatjuk le, mint a nyelv elméletét, ugyanis sem a hosszútávú, sem pedig a rövidtávú elmélet nem rendelkezik a megfelelő formulával ahhoz, hogy a jelentés egy elméletként adhassuk meg.²³ A jelentések elmélete ugyanis a szavakat és a kifejezéseket, mint típusokat írja le, rekurzív alapon. A szavak és kifejezések elmélete tehát induktív módon tesz szert az egyes szavak és kifejezések típus-jelentésére. Egy ilyen jelentéselméletben nem tudunk helyet szorítani az egyedi értelmezéseknek, ez minden esetben a másodlagos elmélet feladata. A másodlagos elmélet tehát a jelentéselméletéről adott elmélet, amely különbözik minden egyes beszélőnél. Mindenki máshogy használja a szavakat, mást ért rajtuk; ez annak köszönhető, hogy a másodlagos elméleteik különböznek egymástól, máshogy hivatkoznak a jelentés típus-elméletére.

Dummett elméletének viszont magyarázatot kell tudni adnia a félreértésekre. Ezeknek három forrása lehetséges:²⁴ a hallgató nem ismeri a szót vagy kifejezést; egy szó deviáns használata (malapropizmus); egy szó szándékosan deviáns használata. Az első és a harmadik eset könnyedén megoldható. Az első esetben a hallgatónak nincs másodlagos elmélete az első elméletéről, nem ismeri a szó jelentéstani jellemzőit. A harmadik esetben a beszélőnek – feltételezve a kölcsönös megértésre való törekvést – utalásokat kell tennie arra vonatkozólag, hogyan is érti az adott szót. Egy metafora esetében pél-

²² Dummett, M. (1986) p. 467

²³ Dummett, M. (1986) p. 466

²⁴ Dummett, M. (1986) p. 460

dául igyekszik a hallgatósága felé jelezni, nyelvi vagy nem nyelvi eszközökkel, hogy az általa használt szó jelentése nem a fordítási kézikönyvben leírtaknak megfelelő, hanem egy szándékos deviancia esete forog fenn.

Davidson esetében viszont nem tudunk megkülönböztetést tenni a második és a harmadik eset közt. Mivel nem számol el azzal, hogyan cserélnek pozíciót beszélő és hallgató, ezért a beszélő nem tud sehonnan sem értesülni arról, hogy rosszul használta-e a szót, rossz szóval igyekezett kifejezni a kommunikatív szándékát. Dummett ebből arra következtet, hogy Davidson képtelen elszámolni a nyelvi munkamegosztás putnami fogalmával.²⁵ Davidson erre az ellenvetésre a következőképpen válaszol.²⁶ A legfontosabb az, hogyan fogjuk fel a nyelv társadalmi voltát. Az elvárásokból, hogy a jelentések nem a fejben vannak, és vannak szakértők egyes szavak használatára vonatkozólag, még nem következik, hogy a szavak értelmes használata egy társadalmi közeget igényel. A szavak referenciáját egy szakértő véleménye határozza meg; ez pusztán azt követeli meg, hogy a beszélő higgye, hogy léteznek szakértők az adott szó használatára vonatkozóan. Nem lényeges tehát, hogy a gyakorlatban mennyire általános a nyelvi munkamegosztás, nem képezheti a nyelvben az esszenciális társadalmi részt.²⁷

Hacking is tesz az értelmezés davidsoni felfogására vonatkozólag egy ellenvetést: Davidson túl tágan értelmezi az interpretáció fogalmát, összemossa a fordítási kézikönyv és a jelentés elmélet fogalmakat.²⁸ A jelentés elmélete tehát nem lesz más, mint egyes megnyilatkozások értelmezésének összessége. Dummett ezt az érvet úgy védi ki,²⁹ hogy a jelentés elmélete az egyes jelentések ideája, tehát a jelentéselmélet a szavak jelentését mindig típus formájában tartalmazza. Egy kifejezés egyedi értelmezésének alkalmazása a szabály megragadásának egy módja, amelyik önmagában nem egy értelmezés. Az értelmezés tehát az a folyamat, amely a jelentés elméletével összekapcsolja a fordítási kézikönyv egyes elemeit.³⁰ Hacking ellenvetése összekeveri az *Auflaуfassung* és *Deutung* fogalmait.³¹ Az első szó a nyelvi elemek megragadását jelenti, azt, hogy hogyan ragadjuk meg a szavak egyes jelentéseit, hogyan alkalmazzuk azokat a tényleges nyelvhasználatokban.

²⁵ Dummett, M. (1986) P. 462

²⁶ Davidson, D. (2005b) p. 113

²⁷ Davidson, D. (2005b) p. 114

²⁸ Dummett, M. (1986) P. 463

²⁹ Dummett, M. (1986) P. 464

³⁰ Wittgenstein, L. (1994) 201

³¹ Wittgenstein, L. (1994): 32

A második fogalom viszont a szavak általános értelmére vonatkozik, tehát arra, milyen pozíciót foglal el a jelentés elméletében.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Dummett az ellenvetés kivédésére előfeltételezi a fent már ismertetett elméletét, amelyet a cikkben csak később ismertet. Wittgenstein-értelmezése szintén ezt az elgondolásomat igyekszik alátámasztani, ugyanis Davidson Wittgenstein egy másik, a szabálykövetés paradoxonára való hivatkozással igyekszik cáfolni Dummett elképzelését.

A második eset, a malapropizmusoké, viszont egy olyan pont, amely nem illik bele Dummett elméletébe. Számára ugyanis nem lehetséges egy szó olyan félreértelmezése, ahol a szót az eredeti szándéknak megfelelően értelmezzük. Ezekről a devianciákat Dummett azzal igyekszik kivédeni, hogy ilyenkor Mrs. Malaprop nem tudja magának megfelelően reprezentálni a szót³², ugyanis a szó hangalakjához nem megfelelő jelentést párosít. Kell, hogy legyen valamilyen elsődleges jelentésemélet, amely meghatározza a jelentéseket. Ebből tudjuk levezetni azt, hogy milyen jelentéseméleti szabályok vannak az egyes beszélők fejében. Dummett a játék analógiáját hozza fel példaként. A nyelv egy olyan gyakorlat, amelyben legalább két ember vesz részt, így bizonyos fajta játéknak tekinthető. Minden játékosnak van valamilyen tudása az egyes játékszabályokról, de ezek a szabályok minden játékos fejében máshogyan vannak reprezentálva. A játék valódi szabályai viszont rögzítve vannak egy előzetes szabálykönyvben. A játékban mindenki a saját felfogása szerint használja az egyes szabályokat, ahogy az egyes szavakat is, de létezik egy olyan szabálykönyv, amelyre mindenki hivatkozik, amikor meg akarja adni az egyes szavak jelentését.

A fenti elemzés nyomán be kell látnunk, hogy Dummett mind a davidsoni elmélet védelmében³³, mind pedig cáfolatként egy olyan elgondolást használ, amelyik az ő nyelvemléteire hivatkozik folyamatosan. Davidson elmélete pont arra igyekszik fektetni a hangsúlyt, hogy hogyan is tudunk úgy értelmezni, hogy nem feltételezzük a nyelv egyetlen elemezhető formáját sem.³⁴ Davidson nem csak azért javasol egy ilyen elméletet, mert az eddigi kutatások az igazolás természetét tekintve kudarcba fulladtak, hanem azért is, mert ez nem egyeztethető össze egyik korábbi érveléssel, a parittyával.

³² Wittgenstein, L. (1994) 510

³³ Ld. Hacking kritikája a két elméletéről.

³⁴ Davidson, D. (2001a) p. 278

A PARITTYA-ÉRV

Az érvet Davidson azon elméletek ellen dolgozta ki, amelyek valamilyen megfelelési relációt látnak tények és az igaz mondatok között. Az ilyen elméletek szerint egy mondat igazságfeltételein azokat a körülményeket kell érteni, amelyek mellett a mondat igaz. Másképpen megfogalmazva: az m mondat jelentése az a tény, amely igazgá teszi m mondatot.³⁵ A mondat tehát akkor igaz, ha a világban fennállnak azok a tények, amelyek azt igazgá teszik és a mondat jelentése a tények fennállása. Dummett elmélete egy olyan jelentéselméletet feltételez, amelynek viszont tartalmaznia kell a mondatok jelentését, illetve azok igazságfeltételeit is. Erre a hipotetikus jelentéselméletre hivatkozik a beszélő, amikor kimond egy mondatot. Az elsődleges és másodlagos elméletek között viszont egy olyan megfelelési viszonyt kell feltételeznünk, amely Davidson számára elfogadhatatlan. Lássuk miért is:

A tények individuálása viszont meglehetősen nehézkesnek bizonyul. A két állítás megfogalmazásának, hogy Budapest északabbra van, mint Pécs, és Pécs délebbre van, mint Budapest, ekvivalensnek kell lennie. Továbbá Pécs város leírásának megfelelő a „Baranya megye székhelye” leírás is. Ezek a megfontolások így „[...] két általános elvet sugallnak: (i) ha 's' és 't' logikailag ekvivalens mondatok, akkor ugyanaz a tény teszi őket igazgá, és (ii) ha 's' és 't' két olyan mondat, amely egymástól csak abban különbözik, hogy egy kifejezést egy ugyanarra a dologra utaló kifejezéssel helyettesítünk, akkor a két mondatot ugyanaz a tény teszi igazgá.”³⁶

1) $\text{ix}[x = \text{Szókratész}] = \text{ix}[x = \text{Szókratész}]$

Ez a mondat egy logikai igazságot tartalmaz. A mondat elején található deskriptor mindig egy mondat típusú kifejezést³⁷ jelöl, amely valamilyen x -re vonatkozó állítást fogalmaz meg. A logikai egység előtt lévő deskriptor viszont egy egyedi dolgot jelöl, tehát egy határozott leírásnak feleltethető meg. A fenti mondat tehát a következőképpen értelmezhető: az az 'x', amelyik megfelel Szókratésznek azonos azzal az 'x'-szel, amelyik megfelel Szókratésznek.

³⁵ Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 110

³⁶ Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 111

³⁷ Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 112

Fontoljuk meg a következő két mondat logikai formáját

$$2) (\text{ix}[x = \text{Szókratész}] = \text{ix}[x = \text{Szókratész}])\&s$$

$$3) \text{ix}[x = \text{Szókratész}\&s] = \text{ix}[x = \text{Szókratész}]$$

A (2) mondatban egy logikai igazság és egy tény ekvivalenciáját képeztük. A mondat igazságfeltétele így pusztán csak 's' igazságától függ, mivel a logikai igazságok mindig igazak. Mivel a deskriptort követő zárójelben egy mondat típusú állítás szerepel, ezért a (3) mondat helyesen formált, sőt logikailag ekvivalens lesz (2) mondattal.³⁸ A logikai egyenlőség első felében egy olyan mondat áll tehát amelyik ' az az x, amelyik azonos Szókratésszel és s'. A határozott leírás tehát csak akkor teljesül, ha 's' igaz lesz. „Ha 's' igaz, akkor ennek a leírásnak a jelölete nem más, mint [...]” Szókratész.³⁹ E logikai ekvivalencia bevezetésével már készen is állunk arra, hogy levezethessük a parittyá-érvet.

A következő premisszák állnak rendelkezésünkre:

$$4) s$$

$$5) \text{ix}[x = \text{Szókratész és } s] = \text{ix}[x = \text{Szókratész}]$$

$$6) \text{ix}[x = \text{Szókratész és } t] = \text{ix}[x = \text{Szókratész}]$$

$$7) t$$

(4) és (7) mondatok két tetszőleges igaz mondat, amelyek jelölete megegyezik. Felfoghatóak úgy is, mint ugyanannak a ténynek különböző határozott leírásai. (5) és (6) pedig a fentebb ismertetett logikai ekvivalenciák. A fenti érvelésmenettel be kell látnunk, hogy bármelyik mondat igazságát ugyanaz a tény teszi igazzá.

Davidson fenti érvelése azért kapta a parittyá nevet, mert addig hosszú életet megélt elméleteket döntött a porba, ahogy Dávid tette ezt Góliáttal szemben. Dummett elméletét is felül kell vizsgálnunk, ugyanis az ő nyelvről alkotott programja egy olyan nyelvelméletet feltételez, amely tartalmazza a nyelv jelentéselméletét, tehát a nyelv mondatainak igazság-feltételeit. Ezt az elgondolást igyekszik a parittyá-érv cáfolni. Ennek értelmében ugyanis nem lehet igazságfeltételeket adni egyetlen nyelvnek sem. Így mind a jelen-

³⁸ Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 113

³⁹ Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 113

tések, és a nyelvi megértés számára is egy másik lehetőséget kell keresnünk. Ennek módja Davidson szerint a radikális interpretáció.

A RADIKÁLIS INTERPRETÁCIÓ

Az elmélet kiinduló gondolata a következő: Kurt a következő szavakat mondja ki: „Es regnet”. A megfelelő körülmények közt kimondva értelmezni tudjuk a mondatát, mégpedig úgy, hogy esik az eső.⁴⁰ Mi teszi lehetővé számunkra, hogy a mondatát értelmezzük, még hozzá helyesen? A radikális interpretáció gondolata a Quine-i radikális fordítás gondolatából táplálkozik. Az értelmezés azért lesz radikális, mert Quine-hoz hasonlóan ebben az esetben sincs hozzáférésünk az interpretálandó nyelvhez. Davidson ezt a lehetőséget már elvetette, ugyanis tagadja, hogy lenne közös hivatkozási alap a beszélő és hallgató számára. Bármely hivatkozási alap – akár jelentésemélet, akár konvenció – feltételezése tarthatatlan állításokba kényszerítene minket.

Bármely interpretációs elméletnek két feltételnek kell megfelelnie: egyrészt végesnek, másrészt pedig támogathatónak vagy igazolhatónak kell lennie az interpretáló számára elérhető bizonyítékokkal is⁴¹. Az első kritérium bármely elméletre vonatkozik, ugyanis logikailag egyetlen elmélet sem rendelkezhet végtelen axiómával. Így kiesnek azok az elméletek, amelyek az egyes mondatok igazságfeltételeit igyekeztek megadni. A konvenció eddigi felfogása tehát nem felel meg az első kritériumnak, amelynek minden elméletnek meg kell felelnie. A második kritérium azoknak az interpretációs elméleteknek int búcsút, amelyek a szavakkal igyekeznek megadni az egyes mondatok jelentését. Ez megfelelne az első kritériumnak, hiszen egyetlen nyelv sem tartalmaz végtelen szót, és ezek összegyűjtve megtalálhatóak a szótárakban. A probléma pont itt jelentkezik, hogy különböző beszélők más és más szemantikai tartalmat tulajdonítanak egyes szavaknak. Így sajnos nem tudunk a szavakra sem egy megfelelő jelentéseméletet alapozni.⁴²

Egyetlen jelölt marad már csak Davidson számára, amelyikkel meg kell birkóznia: egy fordítási módszer az egyedüli szükséges elmélet, amelyik képes arra, hogy a megnyilatkozó nyelvről az értelmező nyelvére fordítson. Ez gyakorlatilag megfeleltethető egy fordítási kézikönyvnek, leszámítva azt, hogy itt nem végtelen számú mondat kap helyet, hanem egy

⁴⁰ Davidson, D. (2001b) p. 125

⁴¹ Davidson, D. (2001b) p. 127

⁴² Davidson, D. (2001b) p. 127

módszer, amellyel többé-kevésbé helyes interpretációkat tudunk adni. Egy ilyen elmélet számára általában három nyelv szükséges: egy tárgy nyelv, egy cél nyelv, és egy metanyelv, amelyen a fordítás végbemegy. Davidson két módon próbálja cáfolni az érvet.

Az egyik módszer arra vonatkozik, hogy meglehetősen furcsa explicitté tenni a kifejezést, hogy a kimondott mondat valakinek a saját nyelvéhez tartozik. Ebben az esetben Kurt nyelvében az „Es regnet” mondatnak az „Esik az eső” értelmezése az én nyelvemben helyes. Az elméletben alkalmazott önreferencia viszont nem fogadható el, hiszen az elméletnek mindenkire vonatkoztathatónak kell lennie, és egy ilyen önreferencia nem elfogadható.⁴³ Nemcsak nem elfogadható, hanem felesleges is a radikális interpretáció számára. Davidson egy olyan határelméletet szeretne megalkotni, amely az ismert nyelvből egy strukturálisan kielégítő interpretációs elméletből és a nem ismert nyelvből egy ismert nyelvbe való fordítási rendszerből áll. Egy ilyen elmélet számára az ismert nyelvre való hivatkozás haszontalannak tűnik.⁴⁴ Az ismert nyelvre való hivatkozás elhagyásával egy olyan strukturálisan értelmező elméletet nyerünk a tárgy nyelvre, amelyik ismerős szavakkal képes megadni a tárgy nyelv mondatait.

Ennek ellenére koncepciója nem üt el radikálisan attól, amit az előző elméletek javasolnak. Davidson annyit tesz, hogy az egyes mondatok igazságfeltételeit tartalmazó merev elméleteket lecseréli egy másik, sokkal rugalmasabb elméletre. Tarski szemantikai igazságelméletét fogja átalakítani a természetes nyelvekre. Ez az elmélet ugyanis megfelel mind a két feltételnek, egyetlen problémába sem ütközik. Az elmélet axiómája véges számú, amelyek a következő két csoportra oszlanak:⁴⁵

- a. amelyek megadják, hogy a legegyszerűbb típusú mondatokat milyen feltételek mellett elégíti ki egy értékelés
- b. amelyek megadják az összetett mondatok kielégítés-feltételeit, az egyszerűbb mondatok kielégítés feltételeinek segítségével.

Az elmélet tehát rekurzív, hiszen (a) egyes értelmezéseiből indukció útján kapjuk meg a T mondatokra vonatkozó igazság-elméletet. Az axiómák száma viszont, ahogy Tarski elméletében is, véges számú. Davidsonnak viszont egy fontos módosítást kell tennie:

⁴³ Davidson, D. (2001b) p. 129

⁴⁴ Davidson, D. (2001b) p. 130

⁴⁵ Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 117

(T) *s* igaz akkor és csak akkor, ha *p*

S mondat igaz, ha *p* metanyelvi mondat igaz. *S*-re vonatkozó minden állításunkat, az igazság definíciót, továbbá azokat az ekvivalenciákat, amelyek ebből következnek, a metanyelven kell megfogalmaznunk. Tarski elméletében az igazság efféle felfogása egy fordítás eredménye metanyelv és tárgynyelv közt.⁴⁶ Davidson elmélete nem engedhet meg magának egy ilyen fordítási relációt, elméletét csak a természetes nyelvekre alkalmazhatja. A megoldás: megfordítja a magyarázat irányát⁴⁷ és igazságfogalmát primitívumként fogja alkalmazni.⁴⁸ Davidson tehát az igazságból fogja levezetni értelmezélméletét, nem pedig az igazolásból, ahogy azt Dummett tette. Elvárja továbbá azt, hogy a tárgynyelv minden mondatára következzen egy *T* mondat.

Ennek következményeként a tárgynyelv *s* mondataira úgy kell megalkotnunk a *T* mondatokat, hogy ne tartalmazzanak semmilyen fordítást tárgynyelv és metanyelv között. Így *p* egy olyan mondat lesz, ami akkor és csak akkor igaz, ha *s* igaz. Davidson szerint egy olyan értelmezélmélet, amelyik a nyelv minden egyes mondatához egy *T* mondat rendelhető, alkalmas lesz az interpretáció céljaira. Az interpretációs elméletekkel szemben támasztott követelések egyike, hogy olyan bizonyítékot kell szolgáltatniuk az értelmezés alapjaként, amely elérhető az értelmező számára is. Davidson a következő bizonyítékot adja az interpretáló kezébe: a *T* mondatok igazak. Annak érdekében, hogy az interpretáló elmélet működjön, meg kell oldanunk a következő problémát:

*Egy beszélő azért tart igaznak egy mondatot, mert a mondat azt jelenti, amit jelent, és mert ő azt hiszi, amit hisz. Ha tudjuk, hogy igaznak tart egy mondatot és tudjuk a mondat jelentését, akkor ebből következtethetünk hiteire; ha elegendő információ áll rendelkezésünkre a hiteiről, akkor talán következtethetünk arra, hogy a mondatok mit jelentenek. A radikális interpretáció azonban olyan bizonyítékokra támaszkodik, amelyek nem feltételezhetik a jelentések ismeretét, sem pedig a hitek részletes ismeretét.*⁴⁹

⁴⁶ Tarski, A. (1990) p. 325

⁴⁷ Davidson, D. (2001b). P. 134

⁴⁸ Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 117

⁴⁹ Davidson, D. (2001b) p. 134-135. Farkas Kata fordítását használtam. In: Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 119

Davidson elmélete egy olyan egyenlet megoldása, amely három komponenst tartalmaz: milyen hitet fejez ki a mondat, a mondat mit jelent, és a mondatot a beszélő igaznak tartja-e. Ezt a jelenséget Davidson a hit és jelentés kölcsönös függésének nevezi. Egy beszélő két dolog miatt tart igaznak egy mondatot: amit a mondat jelent az ő nyelvén, és a hite miatt. Ismerve a mondat jelentését, és azt, hogy igaznak tartja a mondatot, következtethetünk a hiteire.⁵⁰ Annak érdekében, hogy az egyenlet megoldását megkapjuk, be kell vezetnünk a „jósándék elvét”. Az elv szerint igyekszünk olyan hiteket tulajdonítani másoknak, amelyet az adott körülmények közt mi is elfogadunk.

Ennek elfogadásával már a mondat jelentéséből közvetlenül következtethetünk a beszélő hiteire. Davidson szavaival: „olyan igazságfeltételeket rendelünk az idegen nyelv mondataihoz, amelyek igazat adnak a beszélőnek, amikor csak lehetséges – természetesen aszerint, hogy mi magunk mit tekintünk igaznak.”⁵¹

Összefoglalásként: Davidson értelmezésemélete, a radikális interpretáció, képes meghaladni azokat a problémákat, amelyekkel más elméleteknek szembe kell nézniük. Ahhoz, hogy az elméletünk kikerüljön minden olyan problémát, amelyet a nyelv tanulmányozása okoz, inkább kikerüli a nyelv filozófiai és nyelvészeti fogalmát, semmint belebonyolódjon egy ilyen súlyos problémába. Az értelmezési elmélet alapegysége a mondat. Itt helyet adhatunk Dummett azon ellenvetésének, mely szerint Davidson nem számol el a hétköznapi nyelv fogalmával, a mondatokat ugyanis ezen fogalmazzuk meg. A radikális interpretáció viszont ezt a problémát is megoldja, ugyanis az értelmezési elmélet radikális volta miatt képtelenek vagyunk megadni azt, hogy mit is ért a beszélő az ő mondatain. Itt jelentkezik a T mondatok fontossága. Minden „s igaz akkor és csak akkor, ha p” mondat lesz az alapvető kifejezés, amelyet Davidson a természetes nyelvre ír fel. Tarski ezt a programot lehetetlennek tartja, ugyanis ő az elméletét egy igazság meghatározására találta fel. Davidson az elképzelést a másik oldalról ragadja meg, az igazság felől fogja megközelíteni az értelmezést. Ehhez viszont be kell vezetnie a „jósándék elvét”. Az elv szerint azokat az igazságfeltételeket tulajdonítjuk a beszélőnek, amelyet mi is elfogadnánk. Így az általunk igaznak tartott igazságfeltételek mentén már értelmezhetjük a beszélő gon-

⁵⁰ Davidson, D. (2001b) p. 134

⁵¹ Davidson, D. (2001b) p. 137 Farkas Kata fordítását használtam. In: Farkas K. és Kelemen J. (2002) p. 120

dolatait, vagyis azt, hogy mit is akart mondani. Egy dologról még szót kell ejtenünk: a hit és jelentés kölcsönös függéséről. Ez a kölcsönös függés az, ami lehetővé teszi az értelmezést számunkra, de csakis az általunk tartott igazságfeltételek mentén, továbbá megfelelő magyarázatot ad a malapropizmusokra is. Nem kell tehát a jelentéseknek olyan elméletet adnunk, amelyik akár szótári elemekkel dolgozik, mint egy fordítási kézikönyv, akár pedig a konvenció elemzésével, ahogy azt Hacking teszi.

A NYELV TÁRSAS ASPEKTUSA

Davidson elméletének fenti bevezetésével már részletesebb képet kapunk arról, hogy miért is az idiolektust részesíti előnyben a nyelvvel szemben. Az idiolektussal szembeni kritikák kiindulópontja, hogy ebben az esetben nincs egy társadalmi norma, amelyhez igazodva tudjuk magyarázni a sikeres kommunikációt. Ha a nyelvet vesszük fogalmilag elsődlegesnek, akkor ebben az esetben viszont nem lehet egyértelmű referenciát alkotni a szociális norma, és a társas gyakorlat, a nyelv gyakorlása közt.⁵² Dummett a társas gyakorlatot alkalmazza, de nem megfelelően, míg Davidson a privát nyelv problémájával kénytelen szembenézni. Davidson elgondolása a következő: nem a hétköznapi nyelv felfogását tagadja, hanem azt, ahogyan ezt a filozófusok és nyelvészek igyekeztek leírni. A szintaktikai és szemantikai szabályoknak megfelelő viselkedési képesség, mint a nyelv definíciója nem lehet sem esetleges, sem pedig szükséges feltétele a kommunikációnak.

Davidson egyetért azzal az elgondolással,⁵³ hogy a nyelv nem egy merev szabályrendszer. Nincsenek egységes nyelvi kompetenciák, és vannak individuális eltérések arra vonatkozólag, hogy ki mit is ért az egyes szavakon, milyen jelentéseket tulajdonít nekik. Nem tud viszont egyetérteni azzal a tézissel, amely szerint a beszélő jelentés a nyelv definíciójától függene. Davidson azzal, hogy megfordítja az igazság és jelentés viszonyát, pont az ellenkező utat javasolja. A nyelvről való gondolkodás nem tudott felmutatni eddig egy olyan elméletet sem, amelyik elég rugalmas lett volna ahhoz, hogy el tudjon bánni ezekkel a problémákkal. A radikális interpretáció elmélete, az igazságfeltételek megelőlegezésével (*jószándék elve*) képes arra, hogy megfelelő interpretációs elméletet adjon.

Az értelmezés fogalmának értelmezési tartománya nem lehet elég tág. Értelmezés közben nem csapunk fel egyetlen fordítási kézikönyvet sem, az

⁵² Davidson, D. (2005b). P. 109

⁵³ Davidson, D. (2005b). P. 111

interpretáló az esetek többségében viszonylagos könnyedséggel érti meg az egyes mondatokat. Ennek ellenére az értelmezőnek képesnek kell lennie arra, hogy beszámolót adjon arról, mit is ért az adott szó vagy mondat alatt, viszont nem kell tudnia magyarázatot adni arra, hogyan érti a fogalmakat. Ez Davidson szerint abból eredeztethető, hogy az eddigi filozófiai vizsgálódások összemosták egy szó említését egy szó használatával.⁵⁴ Ennek az összemérésnek megfelelően egy elmélet alkalmazásához nem kell tudnunk az elméletet magát. Davidson lényegi mondanivalója a következő: S és H egy elmélettel összhangban értelmeznek. Viszont nem kell tudniuk beszámolót adni arról, hogy mi is az az elmélet, amellyel értelmeznek. Erre az elméletre csak akkor van szükség, amikor a nyelvi kompetenciájukat, képességeiket és teljesítményüket akarjuk kiértékelni.

Davidson egyetért azzal az elvvel, amely szerint a verbális viselkedés társadalmi szintéren megy végbe. Nem ért egyet viszont azzal, ahogyan eddig azt gondolták, hogy a társas közeg hogyan határozza meg az értelmezést. Térjünk vissza Putnam nyelvi munkamegosztás érvéhez. Ez az érv arra vonatkozólag születik, hogy a szavak jelentései nem a fejben vannak, nem is lehetnének, hiszen akkor Dingidungi jelentéselméletét kéne elfogadnunk. Az érv a szavak használatára vonatkozóan azt mondja ki, kell, hogy legyenek szakértők, akik ismerik az egyes nyelvi elemek jelentését. Más szavakkal: egy kifejezés jelentése nem lehet a fejben, ennek referenciájának meghatározásához szakértők kellene. Davidson egyetért Dummettel azzal kapcsolatban, hogy a nyelvi kommunikáció esszenciálisan függ attól a társadalomtól, amelyikben történik. Ezt igyekszik alátámasztani olyan módon, hogy a beszélő és a hallgató egymás értelmezési elméleteit konvergáltatja egymáshoz, így hozzák létre azt a szociális közösséget, amelyben a beszéd végbe megy. Az elmélet viszont nem engedi meg egy szélesebb társas közeg magyarázatát, úgymint konvenció, nyelvi közösség. Ezek elutasításra kerülnek, ugyanis nem szükségesek az értelmezés elméletéhez. Ugyanígy nem szükséges egy szó értelmezéséhez az sem, hogy a beszélő találkozzon a szó jelentését ismerő szakértővel, elég, ha elhiszi, hogy vannak szakértők. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy bármennyire univerzális a nyelvi munkamegosztás a gyakorlatban, az elmélet szintjén nem alkothatja a nyelvben az esszenciális szociális közeget.

⁵⁴ Davidson, D. (2005b). P. 112

Davidson érdeklődési köre a következő: mi szükséges a nyelvi kommunikációhoz?⁵⁵ Ezt a konvencióval kapcsolatban egy kontrafaktuális formában is megfogalmazza: lehetséges-e nyelvi kommunikáció konvenció nélkül?⁵⁶ A két mondat összehasonlítása már magában foglalja Davidson választát: igen.

A konvenció minden esetben egyetértésen alapul, ebben senki nem kételkedne. Lewis elgondolása az, hogy a szavak és jelentések közti viszonyt konvenció határozza meg, mivel az egyes szavak hangalakja esetleges, jelentésüket pedig mindenki elfogadja. Az viszont, hogy egyetértésen alapul, még nem vonja magával azt, hogy egy konvencióhoz kell igazodnia. Erre a kérdésre az vethet fényt, ha a jelentés elméletének hagyományos felfogását összekötjük a hitekkel, vágyakkal és intenciókkal. Így három fajta elgondoláshoz jutunk:⁵⁷

- elméletek, amelyek úgy gondolják, hogy a különböző idejű mondatok és az illokúciós szándékok között konvencionális kapcsolat van
- elméletek, amelyek konvencionális használatot keresnek minden mondat számára és
- elméletek, amelyek úgy gondolják, hogy létezik konvenció, amely az egyes szavakat köti össze egy extenzióval, vagy intenzióval.

Az első csoportba Dummett egy korai elmélete tartozik, amely a kijelentő mondatok megnyilatkozása és a kijelentésre való állítás használata között keresi a konvencionális kapcsolatot, illetve konceptuális kapcsolatot állít fel egy kijelentés megtétele és annak szándéka közt, hogy a kijelentés igaz. Dummett erre vonatkozólag a játék analógiáját hozza fel, ahogy fenn már azt ismertettem. Az egyedüli különbség az, hogy ebben az esetben mindenki olyan módon törekszik az igaz állítások megtételére, mint ahogyan a játékosok törekednek a győzelemre. Davidson szerint ez az analógia három ellenvetés miatt sem állhatja meg a helyét. Először is, az emberek nyerni szeretnének a játékban. Az igaz állításokra ez viszont nem vonatkoztatható, mivel előfordulhat az is, hogy éppenséggel valakinek az a szándéka, hogy megtévesszen minket. Saját maguk számára úgy reprezentálják ezt, mint aki győzni akar. Nem tudják maguk számára azt reprezentálni, hogy ők csak úgy tesznek, mint akik csak úgy tesznek, mintha győzni akarnának.

⁵⁵ Davidson, D. (2005b) p. 115

⁵⁶ Davidson, D. (2001a) p. 265

⁵⁷ Davidson, D. (2001a) p. 266

Másodsor: a játékot csak a szabályok által előzőleg előírt rendszerben való lépések megtételével nyerhetjük meg, és a nyereség a szabályok által valósul meg. Egy ilyen feltétel tartása Dummettet arra kényszeríti, hogy tartsa a már korábban cáfolt premisszát, amely szerint a kommunikáció egy előre, a konvenció által meghatározott normákhoz való igazodással magyarázható. Harmadszor pedig a játék megnyerése a játék végét jelenti. Egyetlen kommunikatív aktus sem fejeződik be az első igaz mondat megtételével, sőt, épp ilyenkor kezdődik el. Be kell látnunk tehát, hogy ezen levezetések bármelyikének tartása már komoly problémákba ütközik; mindegyik tartása pedig egyenesen badarságnak tűnik.

Dummett második állítása, hogy létezik konvenció arra, hogy egy állítás megtételével a beszélőt úgy értelmezzük, mint aki egy igaz mondatot mond ki.⁵⁸ Konvencióként kell tehát azt magyarázni, hogy igazként értelmezzük a megnyilatkozó mondatait. Davidson ellenvetése a következő: amit értelmeznék⁵⁹, az, ha a beszélő tett egy kijelentést, úgy reprezentálta saját magát, mint aki maga is hiszi a mondat jelentését – mivel egy-egy olyan mondatot mond ki akkor, amelyet igaznak hisz. Ez viszont nem lehet konvenció által meghatározott, hanem része a kijelentés fogalma elemzésének. Egy kijelentést tenni, más dolgok mellett azt jelenti, hogy úgy reprezentáljuk magunkat, mint amit igaznak hiszünk.⁶⁰ Davidson célja nem annak cáfolása, hogy lehetséges konvencionális értelmezés ebben az esetben, hanem az, hogy megmutassa, nem szükséges a konvenció ennek leírására. Minden nyelvi megnyilatkozás mögé szándékok vannak beépülve, és ezeket a szándékokat általában felismerjük akkor, ha tudjuk, hogy a szavak általában mit jelentenek. Ennek cáfolatára a következő példát eszelhetjük ki.⁶¹

Az 'Edd meg a padlizsánt!' mondattal valaki egy nyelvi szándékot fejez ki, amelyet a szavak jelentésén keresztül szeretne közölni. A szavakat nem mondhatjuk ki anélkül, hogy ne szándékoznánk azt, hogy valaki megegye a padlizsánját, tehát a beszélő szándékozza, hogy a mondatnak az legyen az értelme, amit a szavak jelentenek. A szándék önmagában viszont szintén nem adja meg azt, hogy mit szeretnénk elérni. Levonhatjuk tehát a konklúziót, hogy a szó szerinti jelentésnek, és a szándékozott jelentésnek egybe

⁵⁸ Davidson, D. (2001a) p. 270

⁵⁹ Dummett és Davidson mindketten az „understood” szót használják, ami félreértésekre adhat okot. A jelentése ugyanis értés, értelmezés. Nem egyértelmű, ki az értelmező ebben az esetben: Dummett és Davidson, vagy a beszédaktusban résztvevő.

⁶⁰ Davidson, D. (2001a) p. 270

⁶¹ Davidson, D. (2001a) p. 271

kell esnie. Egy olyan konvenció, amely a szavak egyes értelmének bizonyos szándék szerinti használata illetve a szavak szó szerinti jelentése közt teremt kapcsolatot, nem tudná magyarázni a szó szerinti jelentést, hanem függene ettől. Egy olyan konvenció, amely a szavak egyes értelmének bizonyos szándék szerinti használata illetve a szavak szó szerinti jelentése közt teremt kapcsolatot, nem tudná magyarázni a szó szerinti jelentést, hanem függene ettől.⁶² Egy ilyen magyarázat ugyanis azt feltételezná, hogy az egyes szavak jelentései már előzőleg le legyenek fektetve, és ehhez alkalmazkodik mindenki. Az elgondolás tehát a szavak jelentéséhez kapcsolja a szándékokat; így bizonyos szavakat csak bizonyos szándékok kifejezésére használhatnák, amelyek jelentései már előre meghatározottak. Ez viszont ellentétes mind a konvenció definíciójával, mind pedig azzal a feltételezéssel, hogy a nyelvet az azt beszélők alakítják.

A harmadik típusú elméleteket részben a második tézisre adott válaszban, részben pedig már korábban, a malapropizmusok bevezetésével sikerült cáfolnunk. Nem lehet, hogy minden beszélő, nyelvhasználó ugyanazt értse a különböző szavakon, sem pedig az, hogy egy előzetesen meglévő – Dummett megfogalmazásában elsődleges értelmezési elmélet – értelmezésre hivatkozzon.

ÖSSZEGZÉS

Davidson elmélete tehát nem csak ellenvetések volt képes megmagyarázni, hanem arra is képes, hogy egy koherens elméletet mutasson be az értelmezésről. A konvencionalista oldalról érkező támadások általában már feltételeznek valamilyen nyelvfelfogást. Davidson azt igyekszik megmutatni, hogy ezek a nyelvfelfogások nem helyesek. A nyelvnek ugyanis egy olyan felfogását alkalmazzák, ahol a háttérben már létezik valamilyen konvencionalista felfogás. Dummett kritikáját arra vonatkozólag, hogy Davidson kevés jelentőséget tulajdonít a köznapi nyelvnek, ezért nem fogadhatjuk el. Ehelyett a radikális interpretációt ajánlja értelmezési elméletként.

A radikális interpretáció esetében nincs semmilyen tudásunk arról, hogy mit akar jelenteni a beszélő közlése. Nem fogadhatjuk el egyetlen olyan létező jelenlétét, amelyik nyilvánvaló minden beszédaktusban résztvevő számára, és erre hivatkoznak a beszédaktus során. Ehelyett bevezeti a hit és a jelentés kölcsönös függését, amelynek segítségével képesek lehetünk megadni, hogy mit is szeretne mondani a beszélő. Be kell vezetnünk a

⁶² Davidson, D. (2001a) p. 272

T mondatok egy sajátos fajtáját. Nem használhatjuk az igazságra, ugyanis nem fordíthatunk egyik nyelvről a másikra. Ehelyett értelmezni fogunk vele, mégpedig úgy, hogy a mondat első fele a mondat értelme, a másik fele pedig az igazságfeltétel. Annak érdekében, hogy az értelmezés sikeres legyen, be kell vezetnünk a „*jószándék elvét*”. Az elv azt határozza meg, hogy másoknak is ugyanazokat az igazságfeltételeket tulajdonítjuk, amelyeket mi is tartanánk az adott helyzetben. Így tudunk a T séma segítségével a beszélő hiteire, vágyaira, szándékaira következtetni.

Be kell látnunk tehát, hogy a konvenció ábrándjától el kell búcsúznunk. Helyettesítsük inkább a következővel: azért beszélünk mindannyian hasonlóan, mert szeretnénk megértetni magunkat a világban. A megértés és a megértetés kudarcának elkerülése végett fogunk mindannyian hasonlóan beszélni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boros 2004   Boros, J. (2004). „Igazság, megértés, kommunikáció – rövid bevezető Davidson filozófiájába” in: *Igazság és kommunikáció, Tanulmányok Donald Davidson filozófiájáról* Pécs: Brambauer, pp. 11-26
- Davidson 2001a   Davidson, D. (2001a). „Communication and Convention” in: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, pp.265-280
- Davidson 2001b   Davidson, D. (2001b). „Radical Interpretation.” in: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, pp.125-140
- Davidson 2001c   Davidson, D. (2001c). „Thought and Talk” in: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, pp.155-170
- Davidson 2001d   Davidson, D. (2001d). „The Second Person” in: *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Clarendon Press, pp.107-121
- Davidson 2005a   Davidson, D. (2005a). „A Nice Derangement of Epitaphs” in: *Truth, Language and History* Oxford: Clarendon Press, pp.89-107

- Davidson 2005b Davidson, D. (2005b). „The Social Aspect of Language” in: Truth, Language and History Oxford: Clarendon Press, pp.109-125
- Davidson 2005c Davidson, D. (2005c). „ Seeing Through Language” in: Truth, Language and History Oxford: Clarendon Press, pp.127-141
- Davidson 1999 Davidson, D. (1999). “Amit a metaforák jelentenek” in: Thelème, (1998/4 – 1999/1) Budapest.
- Dummett 1986 Dummett, M. (1986) „A Nice Derangement of Epitaphs: Some Comments on Davidson and Hacking” in LePore 1986, pp. 459-476.
- Farkas-Kelemen 2002 Farkas K. és Kelemen J. (2002) Nyelvfilozófia Budapest: Áron kiadó.
- Pete 2004 Pete, K. (2004). „A háromszögelésről“ in: Igazság és kommunikáció. Tanulmányok Donald Davidson filozófiájáról. Pécs: Brambauer, pp. 119-132
- Tarski 1990 Tarski, A. (1990) „Az igazság szemantikus felfogása és a szemantika megalapozása” in: Bizonyítás és igazság Budapest: Gondolat, pp. 307-336
- Wittgenstein 1994 Wittgenstein, L. (1994). Filozófiai vizsgálódások. Budapest: Atlantisz kiadó